П. В. Пивовар,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції,
докторант, Поліський національний університет, м. Житомир, Україна
ORCID ID: 0000-0001-7668-2552

DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.91

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ФЕНОМЕН

P. Pyvovar,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Economic Relations and European Integration, Doctoral candidate, Polissia National University, Zhytomyr, Ukraine

TRANSFORMATION AS A SOCIO-ECONOMIC PHENOMENON

У науковій роботі розглянуто теоретико-методологічні підходи щодо трактування поняття процесу соціально-економічної трансформації в різних наукових школах та напрямках. На основі монографічного методу дослідження визначено основні етапи трансформації соціально-економічних систем: активізація дії трансформатора, зародження кількісно-якісних змін, перехід системи в стан біфуркації, становлення нової системи із якісно новими характеристиками, або відкат системи у попередній стан із деформованими старими характеристиками і, як результат, позиціювання якісно нової системи, або позиціювання оновленої системи. Обґрунтовано сутність та природу трансформатора як активізації або дезактивізації дії факторів-подразників. Проведено класифікацію трансформаторів на дві групи: трансформатори першої хвилі та другої хвилі. До трансформаторів першої хвилі відносяться: робоча сила, земля, капітал, знання та інформація. До трансформаторів другої хвилі відносяться зміни у підходах конкурентної боротьби на ринку, технології виробництва, підходи до управління, добробут населення, внутрішньосистемні економічні відносини, політична система та трансформатори, сформовані на основі протистояння первинної системи змінам у вигляді підсилення факторів першої хвилі, але лише тих, які зможуть стабілізувати систему. Результатом активізації трансформаторів першої та другої хвиль відбувається переформатування двох основних компонентів соціально-економічної системи: технологічний та соціально-економічний устрій. Визначено, що соціально-економічна система — це взаємопов'язана сукупність соціальних (домогосподарство, соціальне (адміністративне) утворення, держава) та економічних (бізнес одиниця, галузь або сектор економіки, ринок) елементів, які утворюють єдине ціле, в результаті чого система набуває унікальних характеристик не притаманних окремо кожному із елементів. Важливим є те, що соціально-економічна система при проходженні процесу трансформації не буде ідентичною первинній системі, так як у ній відбувається або деформація старих, або формування нових рис, характеристик та функцій.

The scientific work considers theoretical and methodological approaches to the interpretation of the concept of the process of socio-economic transformation in various scientific schools and areas. On the basis of the monographic research method, the main stages of the transformation of socio-economic systems are determined: activation of the transformer, the emergence of quantitative and qualitative changes, the transition of the system to a state of bifurcation, the formation of a new system with qualitatively new characteristics, or a rollback of the system to its previous state with deformed old characteristics and, as a result, positioning of a qualitatively new system, or positioning of an updated system. The essence and nature of the transformer as a means of activating or deactivating the action of stimulating factors has been substantiated. The transformers are classified into two groups: first wave and second wave transformers. First wave transformers include labor, land, capital, knowledge and information. The transformers of the second wave include changes in the approaches to competition in the market, production technologies, approaches to management, welfare of the population, intrasystem economic relations, the political system and transformers formed on the basis of the opposition of the primary system to changes in the form of strengthening of the factors of the first wave, but only those which can stabilize the system. As a result of the activation of the transformers of the first and second waves, the reformatting of two

main components of the socio-economic system occurs: the technological and socio-economic structure. It is determined that the socio-economic system is an interconnected set of social (household, social (administrative) education, state) and economic (business unit, industry or sector of the economy, market) elements that form a single whole, as a result of which the system acquires unique characteristics not inherent separately for each of the elements. It is important that the socio-economic system during the transformation process will not be identical to the primary system, since either deformation of old or the formation of new features, characteristics and functions occurs in it.

Ключові слова: соціально-економічна трансформація, трансформатор, аттрактор, дивергенція, конвергенція, біфуркація.

Key words: socio-economic transformation, transformer, attractor, divergence, convergence, bifurcation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Структурні зміни соціально-економічних систем були об'єктом дослідження науковців багатьох поколінь та різних наукових шкіл. Феномен процесу трансформації є похідним явищем інституційного розвитку, який являє собою первинний елемент рушійних сил суспільства в сфері розвитку соціально-економічної системи. В свою чергу до інститутів представники інституційної школи економіки відносять державу, підприємництво, сім'ю, приватну власність, релігію, громади, суспільну психологію тощо. Загалом в економічній науці процес трансформації або трансформаційні процеси розглядаються як конкретизована якісна зміна економічної системи або її елементів. Водночас у соціологічних наукових дослідженнях, в яких історично сформована суттєва практична та теоретико-методологічна значимість, вивчення трансформаційних процесів відносять до проблематики трансформації суспільства і є базисом різних наукових течій. Таким чином, трансформація є невід'ємним елементом процесу розвитку соціально-економічних систем. Тому розуміння природи соціально-економічної трансформації вимагає вивчення її сутності, ознак, функцій, видів, з точки зору різних наукових шкіл та поглядів, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання соціально-економічної трансформації викликає підвищений інтерес економістів різних наукових шкіл та напрямів на фоні мультидисциплінарного характеру поняття трансформації, яке затребуване в економіці, соціології, політології, математиці, фізиці, біології тощо. В економічній науці поняття було вперше використано представниками наукової школи еволюційної економіки на чолі з Т. Вебленом [13]. Наступним вагомим теоретико-методологічним внеском розвитку поняття соціально економічної трансформації було зроблено Й. Шумпетером [10], П. Друкером [2] та В. Петті [4]. Й. Шумпетер доповнює ідеї еволюціоністів критерієм інноваційності процесу трансформації. П. Друкер обгрунтовує один із важливих етапів трансформації деструкція старої (первинної) системи. Важливий внесок було зроблено послідовниками В. Петті [4; 3; 8; 12], які розвинули концепцію структурних змін. Вагомі подальші теоретичні надбання у напрямку обгрунтування трансформаційних процесів в соціально-економічних системах було зроблено Є. Тоффлером [30], Д. Беллом [15], Дж. Стігліцом [11]. Дещо викривлені погляди щодо соціально-економічної трансформації (на наш погляд) було представлено марксистською школою економіки, процес трансформації розглядали як природно-економічну зміну, обумовлену логікою розвитку капіталізму, подоланням ним своїх внутрішніх відтворювальних обмежень [25]. Вітчизняні вчені, як-от: В.М. Геєць, А. Колодій, Ф. Рудич, О. Долженков суттєво доповнили теорію перехідної економіки (транзитологія), яка вивчає

проблеми економічної трансформації економік країн, у яких відбуваються процеси переходу соціально-економічної системи в якісно інший стан [18]. М. Кондратьєв у своїй теорії економічних циклів трансформацію розглядав як неминучий елемент розвитку соціально-економічної системи [22]. Важливу наукову роботу було проведено А.Г. Герасименком [19], А. Потравка [28], Є.А. Івченоком [7], які провели систематизацію наукових поглядів, запропонували авторські бачення щодо перебігу, факторів та передумов процесу соціально-економічної трансформації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є систематизація теоретико-методологічних підходів та ідентифікація сучасних факторів трансформації соціально-економічних систем. Об'єкт дослідження — соціально-економічні системи як організаційно неоднорідні, складні структури, які характеризуються самоорганізацією і саморозвитком. Предметом дослідження є теоретичні надбання в сфері трансформації соціально-економічних систем.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час написання цієї роботи використовувався монографічний метод дослідження для аналізу еволюції наукових здобутків учених щодо сутності поняття "трансформація" та "трансформаційний процес" та абстрактно-логічний метод дослідження для проведення теоретичних узагальнень досліджуваної теми, а саме для формування основних етапів процесу трансформації соціально-економічних систем та висновків.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Поняття трансформаційних процесів має багатограний і водночас унікальний характер, що пояснюється мультидисциплінарністю його застосування (табл. 1). Поняття трансформації є затребуваним у багатьох дисциплінах і позначає зміну явища або процесу у часі. Унікальна характеристика пояснюється тим, що трансформація відбувається на певних етапах розвитку, які називаються точками біфуркації. Точка біфуркації характеризує стан системи, за якої посилюється реакція на будь-які зовнішні впливи (регресори), і як наслідок, система може змінити трендовий вектор розвитку.

Узагальнене трактування поняття трансформація наведено у "Великому тлумачному словнику української мови", де розглянуто, що це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей будь-чого [16]. У політології трансформацію розглядають як історичний процес змін, що постає як єдність декількох складових: трансформація політичної системи суспільства; трансформація "політичної людини" (особа, еліта, колектив, організація); трансформація політичної культури суспільства і особи (ідеї, норми, рівень політичних відносин) [17]. У природничих науках поняття трансформація досить широко використовується. Так у біології

Таблиця 1. Мультидисциплінарний характер поняття трансформації

Трансформація	Дисципліна	Значення
	у загальному	зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. будь-чого
	в соціології	історичний процес змін у суспільстві
	в фізиці	перетворення електричного струму низької напруги на струм високої напруги (або навпаки) за допомогою трансформатора
	в біології	перенесення спадкової інформації від клітини одного генотипу у клітину іншого
	в мистецтві	у театральному, цирковому та естрадному мистецтві – сценічний прийом, який полягає у швидкому перевтіленні артиста
	в лінгвістиці	перетворення однієї синтаксичної конструкції в іншу.
	в праві	один із способів правової імплементації
	в математиці (трансформація Фур'є)	інтегральне перетворення однієї комплекснозначної функції дійсної змінної на іншу

Джерело: [1; 6; 7; 16; 17; 21; 31].

особливе місце займає генетична трансформація, яка визначається як модифікація клітини шляхом введення і подальшої експресії в ній чужорідного генетичного матеріалу (ДНК) [6]. Важливою віхою розвитку математики та імплементації математичних методів у науково-технічну діяльність було винайдення методів трансформації Фур'є та Лапласа, що являють собою інтегральне перетворення однієї комплекснозначної функції дійсної змінної на іншу [1]. Цей перелік використання терміну трансформації можна значно розширити, але це не є ціллю роботи, а основний висновок з уже представлених визначень є тим що, поняття трансформації описує певну якісну зміну певного явища або процесу в якісно інше явище, при чому, процес зміни відмінний від поступового еволюційного розвитку.

У процесі становлення та розвитку економічної теорії поняття трансформації соціально-економічних систем починають з'являтися у працях представників сучасної еволюційної економіки, яка зародилася на ґрунті концепції Чарльза Дарвіна, Жана Ламарка та Герберта Спенсера. В основі еволюційної економіки лежать твердження того, що будь-яка система є відкритою, а всі процеси, які в ній відбуваються, є незворотними під впливом зовнішніх факторів. На думку представників цієї школи, трансформація є похідним явищем від еволюційних процесів, які відбуваються за рахунок акумуляції дії зовнішніх факторів або регресорів [9].

Наступний вагомий внесок у розвиток трансформації як економічної категорії було зроблено Йозефом Шумпетером у праці "Капіталізм, соціалізм і демократія" [10]. Автор визначає процес трансформації як творче руйнування, яке супроводжує радикальні інновації. Процес творчого руйнування є ключовим для капіталістичного розвитку. Шумпетер називає підприємця не винахідником, а новатором, який демонструє, що новий продукт, процес або спосіб організації виробництва може бути ефективним і вигідним, за умови трансформації старої організації процесу виробництва. Підхід Шумпетера до економічного зростання дає можливість зрозуміти сутність соціально-економічних змін [10].

Важливою віхою розвитку економічної думки було зроблено П. Друкером, який у своїх роботах сформулював теорію інноваційної економіки та підприємницького суспільства. Сформульовані теорії П. Друкером є базисом для побудови нового інформаційного суспільства, основною характеристикою якого є постійні зміни суспільства та економіки ("творча деструкція") під впли-

вом періодичних, контрольованих трансформацій. На думку автора, такі трансформації є набагато ефективнішими, ніж сукупність всіх примусових методів впливу на соціально-економічні системи [2].

Група іноземних науковців (Кларк [4], Ченери [3], Кузнец [8] та Сирквін [12]) розвивали ідеї В. Петті в контексті структурних змін. Економічну трансформацію вони розглядали як перерозподіл робочої сили між традиційними секторами та їх похідними, науково-технічно модернізованими секторами. Як наслідок трансформація спричиняє зменшення частки зайнятого населення у секторі та його міграцію в інші традиційні або новостворені.

Заслужовують на увагу дослідження соціолога Д. Белла, який вважається теоретиком постіндустріального суспільства. Д. Беллом було створено теорію розвитку суспільства, яка була альтернативою марксистської теорії [15]. Постіндустріальне суспільство характеризується трансформацією концепції виробничих відносин від виробництва товарів до надання послуг за рахунок інтелектуалізації технологій. Також він наголошує на необхідності трансформації трудових ресурсів — від підприємця, бізнесмена, керівника до науковця, технолога, дизайнера тощо. В свою чергу трансформацію він визначає як задану та міру необхідних змін, у рамках яких відбувається адаптація суспільства до змін у зовнішньому середовищі на основі науково обґрунтованих програм, проєктів, грантів [15; 28].

Вагомі теоретичні надбання в напрямку обґрунтування трансформаційних процесів у соціально-економічних системах було зроблено Є. Тоффлером. В його праці "Третя хвиля" [30], виділяються три основні стадії (хвилі) розвитку людства — аграрна, індустріальна та постіндустріальна. Хвилею Тоффлер визначав трансформаційний ривок у науці і техніці, який сприяє до глибоких зрушень у суспільстві. Таким трансформаційним ривком для першої хвилі було запровадження сільського господарства, для другої хвилі — промислової революція, для третьої — інформаційна революція. Тобто, на його думку, трансформація — це процес зміни виробничих устоїв та підходів. При чому автор зазначає, що та система, яка найшвидше трансформується, буде в подальшому найбільш ефективною. Також у зв'язку із низькою здатністю до трансформації, частини економічних систем можливо одночасно зустріти соціально-економічні системи на трьох стадіях. Трансформація, на думку автора, це сукупність конвергенційних змін

процесу виробництва, капіталу та науки, що стимулюють до переходу соціально-економічної системи на якісно новий рівень.

Привертають увагу дослідження Лауреата Нобелівської премії з економіки 2001 року Дж. Стігліца в руслі формування національної економіки під впливом глобалізаційних процесів. Дослідник відзначає, що ринковий механізм спричиняє дефіцит фундаментальних наукових досліджень і спричиняє до забруднення навколишнього середовища. В результаті відбуваються періодичні фінансово-економічні кризи, які призводять до збільшення структурного безробіття. Структурне безробіття спричиняє міграцію робочої сили (як між секторами, так і між країнами), що є передумовою глобалізаційних процесів. У свою чергу він виділяв такі рівні глобалізації: загальносвітовий, державний, секторальний, рівень окремого підприємства та підприємця (бізнесмена). Перебіг глобалізації супроводжується трансформаційними процесами у сферах діяльності людства. Процес трансформації автор визначав як сукупність взаємопов'язаних перехідних процесів, які спричиняють нові соціально-економічні дії на локальному, державному рівнях та поза ними (глобальному) [11].

Марксистська школа економічної думки під поняттям трансформації вбачала одну із центральних проблем марксистської політекономії, яка полягає в протиріччях між трудовою теорією вартості і тенденцією вирівнювання норми прибутку в різних галузях промисловості. В основі трудової теорії вартості лежить твердження про те, що праця є джерелом вартості і додаткової вартості (або прибутку), прибутку, у свою чергу залежить від кількості праці. Але водночас у "капіталомістких" галузях норма прибутку більш висока, ніж у "трудомістких" [24]. Представники марксистської школи економіки процес трансформації розглядали як природно-економічну зміну, обумовлену логікою розвитку капіталізму, подоланням ним своїх внутрішніх відтворювальних обмежень [3; 24; 25].

На основі розглянутих базисних концепцій економічної трансформації знайшли своє застосування в сучасних економічних течіях, як-от: теорія економічної трансформації, транзитологія, патоекономіка, теорія економічних циклів тощо. Наприкінці ХХ ст. економіко-політичне суспільство зіткнулося з проблематикою посткомуністичної трансформації соціально-економічної системи багатьох країн. На основі досліджень процесів такого класу була зароджена теорія економічної трансформації, або транзитологія. Транзитологія носить синергетично-мультидисциплінарний характер на перехресті таких дисциплін, як політологія, соціологія, економіка і вивчає процес трансформації соціуму від авторитаризму до демократії. Як наука транзитологія почала формуватися (наразі виокремлення окремої самостійної наукової дисципліни ще не закінчилася) на основі праць політологів А. Пшеворського, Ф. Шміттєра, Х. Лінца, С. Хантінгтона та інші, що дало поштовх для розвитку такої її складової, як економіка перехідного періоду, яку розвивали такі вчені: Р. Дорнбуш, Дж. Сакс, М. Оулсон, М. Бруно, С. Фишер та інші. Теорія перехідної економіки викликала зацікавленість багатьох вітчизняних вчених, а саме: В.М. Гєєць, А. Колодій, Ф. Рудич, О. Долженков які вивчали проблеми економічної трансформації економік країн, в яких відбуваються процеси переходу соціально-економічної системи в якісно інший стан [18].

Наступним напрямом наукової імплементації поняття трансформації в економічній сфері є патоекономіка. Патоекономіка вивчає економічні диспропорції, лаги, патології як відхилення процесу розвитку соціально-економічних систем від їх трендових напрямів розвитку. В основі теорії патоекономіки лежить вивчення негативних трансформацій, які призводять систему до саморуйнування під впливом обмеження здатності до

адаптації [20]. Вагомий внесок у розвиток цього напрямку досліджень було зроблено В. Павловим, Х. Гізатуліним, Я. Жаліло, Д. Савушкіним, які вивчали закономірності та особливості кризових станів соціально-економічних систем, аналіз регресорів кризових станів та було виявлено, що реформи є одним із найдієвіших механізмів виходу з кризових станів [25].

Важливим теоретичним підґрунтям процесу соціально-економічної трансформації було зроблено видатним вченим М. Кондратьєвим в авторській теорії економічних циклів. Відповідно до цієї теорії, трансформація є неминучим елементом розвитку успішної соціально-економічної системи. При чому автор наділяє процес трансформації двома характерними якісними особливостями: несподіваність настання та швидкоплинність протікання самого процесу. Але водночас він виділяв і еволюційну трансформацію, яка може протікати поступово, за умови зовнішнього впливу (управління) самого процесу. І до такого впливу можна підготуватися заздалегідь, бо соціально-економічна система розвивається відповідно до повторювальних циклів. Тобто використання теоретико-методологічних основ теорії циклів дасть можливість вивчати часову та просторову динаміку трансформаційних процесів [22].

Важливим теоретичним підґрунтям розвитку наукових основ трансформаційних процесів у соціально-економічних системах було закладено математиком В. Арнольдом, який у рамках своєї теорії катастроф розробив універсальний метод дослідження скачкоподібних переходів, розривів, раптових якісних змін будь-яких систем [14]. Математична теорія катастроф спрямована на розробку математичних моделей катастроф найрізноманітніших явищ, стрибкоподібні зміни функціонування системи у відповідь на плавну зміну зовнішніх умов, що мають деякі спільні риси [27]. Таким чином, теорія катастроф дає досліднику методологічний апарат щодо вивчення явних та прихованих проблем трансформаційних процесів будь-яких систем.

Вивчення літературних джерел дає можливість узагальнити представлені наукові здобутки іноземних та вітчизняних науковців у напрямі вивчення соціально-економічної трансформації. Процес трансформації соціально-економічних систем складається з декількох узагальнених етапів (рис. 1). Процес трансформації розпочинається в результаті дії певного (або сукупності) трансформатора на систему, що являє собою активізацію дії одного або сукупності подразників або, в деяких випадках, його або їх дезактивізації. Водночас система продовжує мати певну унікальну сукупність якісно-кількісних рис, характеристик та функцій. У результаті дії трансформатора першої хвилі відбувається первинний дисбаланс у системі, що призводить до певної дивергенції цих рис, характеристик та функцій цієї системи.

На другому етапі відбувається акумуляція кількісно-якісних змін, які породжують викривлення певних рис, характеристик та функцій системи. В цей період у системі виникають трансформатори другої хвилі, які породжують ланцюгову деформацію структурних елементів системи загалом. Система виходить із стану стабільності і починає протистояти дії трансформаторів. Якщо система не в змозі подолати активну дію трансформаторів другої хвилі то відбувається "бурління" системи або перехід на третій етап трансформації — біфуркацію.

Третій етап трансформації характеризується переходом системи в стан біфуркації — моменту порушення стійкості еволюційного режиму системи, що призводить до виникнення квантового спектра альтернативних віртуальних сценаріїв еволюції [23]. На цьому етапі біфуркація породжує аттрактор. Аттрактор являє собою безліч станів, до яких прагне траєкторія розвитку системи. Тобто в цій точці система може переходити у будь-який стан під впливом дії трансформаторів третьої

Рис. 1. Етапи процесу трансформації соціально-економічних систем

хвилі, які являють собою посилені трансформатори другої хвилі або трансформатори, породжені системою в результаті протистояння трансформаторам другої хвилі. В результаті система може розвиватися за двома сценаріями: або відбувається відкат системи до попереднього стану із деформованими характеристиками, або становлення нової системи (або перехід системи в якісно новий стан) через проходження знову стану біфуркації, за якого формуються якісно нові риси, характеристики та функції.

Важливим компонентом цього дослідження є ідентифікація типів соціально-економічних систем, в яких можуть виникати трансформаційні процеси. Отже, соціально-економічна система — це взаємопов'язана сукупність соціальних (домогосподарство, соціальне (адміністративне) утворення, держава) та економічних (бізнес одиниця, галузь або сектор економіки, ринок) елементів, які утворюють єдине ціле, в результаті чого система набуває унікальних характеристик, не притаманних окремо кожному із елементів (рис. 2) [28]. Вінцем об'єктів трансформації соціально-економічних систем є глобальні корпорації, які являють собою об'єднання соціальних, (та/або) економічних, (та/або) політичних систем, які інтегрують воедино свою просторово не обмежену діяльність.

Наступним і невід'ємним компонентом процесу трансформації є наявність трансформатора (активізація або дезактивізація дії факторів-подразників). Науковцями багатьох наукових шкіл, які вивчали трансформацію соціально-економічних систем, виокремлено велику кількість факторів-подразників, але всі їх можна систематизувати до рівня класичної трійки факторів виробництва: робоча сила, земля, капітал та з додавання ще двох — знання та інформація (рис. 3). Всі ці фактори відносяться до трансформаторів першої хвилі, які спричиняють кількісно-якісні зміни і породжують у системі

стан біфуркації. Активізація фактора — це девіантний його розвиток відмінний від всіх інших. У результаті породжуються трансформатори другої хвилі: зміни у підходах конкурентної боротьби на ринку, технології виробництва, підходи до управління, добробут населення, внутрішньосистемні економічні відносини та політична система. Другою групою трансформаторів другої хвилі є фактори, сформовані на основі протистояння системи змінам у вигляді підсилення факторів першої хвилі, але лише тих, які зможуть стабілізувати систему.

Результатом активізації трансформаторів першої та другої хвилі відбувається переформатування двох основних компонентів соціально-економічної системи: технологічний та соціально-економічний устрої. Причому переформатування з точки зору еволюційного розвитку, може бути як прогресивним, так і регресивним. Кінцевий етап трансформації може завершитися за двома сценаріями. Перший сценарій — становлення якісно нової системи, водночас, вона набуває нових рис, характеристики та виконує нові функції. Другий сценарій — відбувається лише оновлення певних рис системи, а за характеристиками та функціями вона відповідає первинній системі. Важливим висновком є те, що соціально-економічна система при проходженні процесу трансформації однозначно не буде ідентичною первинній системі, бо у ній відбувається або деформація старих, або формування нових рис, характеристик та функцій.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу літературних джерел у роботі визначено основні етапи трансформації соціально-економічних систем: активізація дії трансформатора, зародження кількісно-якісних змін, перехід системи в стан біфуркації, становлення нової системи із якісно новими

Рис. 2. Ієрархія соціально економічних систем

Рис. 3. Фактори трансформації соціально-економічної системи

характеристиками або відкат системи у попередній стан із деформованими старими характеристиками, і як результат, позиціонування якісно нової системи або позиціонування оновленої системи. Проведено класифікацію трансформаторів на дві групи: трансформатори першої хвилі та другої хвилі. До трансформаторів першої хвилі відносяться робоча сила, земля, капітал, знання та інформація. До трансформаторів другої хвилі відносяться зміни у підходах конкурентної боротьби на ринку, технології виробництва, підходи до управління, добробут населення, внутрішньосистемні економічні відносини, політична система та трансформатори, які сформовані на основі протистояння первинної системи змін у вигляді підсилення факторів першої хвилі, але лише тих, які зможуть стабілізувати систему. Результатом активізації трансформаторів першої та другої хвиль відбувається переформатуванням двох основних компонентів соціально-економічної системи: технологічного та соціально-економічного устрою системи. Визначено, що соціально-економічна система — це взаємопов'язана сукупність соціальних (домогосподарство, соціальне (адміністративне) утворення, держава) та економічних (бізнес одиниця, галузь або сектор економіки, ринок) елементів, які утворюють єдине ціле, в результаті чого система набуває унікальних характеристик, не притаманних окремо кожному із елементів. Важливим є те, що соціально-економічна система при проходженні процесу трансформації не буде ідентичною первинній системі, так як у ній відбувається або деформація старих або формування нових рис, характеристик та функцій.

Література:

1. Bracewell R.N. The Fourier transform and its applications. New York: McGraw-Hill, 1986. P. 267—272.
2. Друкер П. Ера соціальної трансформації / пер. Т. Лопухиной. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/2506>
3. Chenery H.B. Patterns of industrial growth. The American economic review. 1960. Vol. 50, № 4. P. 624—654.
4. Clark C. The conditions of economic progress. Madrid: Alianza Editorial SA, 1967. 712 p.
5. Faudzi M. H. M. Globalization and its Discontents Revisited: Anti Globalization in the Era of Trump. International Journal of Economics, Management and Accounting. 2018. Vol. 26, № 1. P. 247—251.
6. Gietz R.D., Woods R.A. Yeast transformation by the LiAc/SS Carrier DNA/PEG method. Methods Mol Biol. 2006. Vol. 313. P. 107—120.
7. Івченко Є.А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. Ефективна економіка. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827>
8. Kuznets S. Modern economic growth: Rate, structure and spread. New Haven; London: Yale University Press, 1966. 529 p.
9. Nelson R.R., Winter S.G. An evolutionary theory of economic change. Cambridge: Harvard university press, 1985. 454 p.
10. Schumpeter J.A. Capitalism, Socialism and Democracy. New York: Columbia University Press, 2016. P. 259—264.
11. Stiglitz J.E., Sen A., Fitoussi J.P. Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress. 2009. 292 p. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf>
12. Syrquin M. Patterns of structural change. Handbook of development economics. 1988. Vol. 1. P. 203—273.
13. Veblen T. The theory of the leisure class. Boston: Houghton Mifflin, 1973. P. 154.
14. Арнольд В.И. Теория катастроф. Итоги науки и техники. Сер. Современные проблемы математики. Фундаментальные направления. 1986. Т. 5. С. 219—277.
15. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Москва: Academia, 2004. 944 с.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Т. Бусел. 5-те вид. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. С. 124.
17. Зеленько Г. Трансформація політична. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 720.
18. Геєць В.М. Інституційні перетворення і суспільний розвиток. Економіка і прогнозування. 2005. № 2. С. 9—36.
19. Герасименко А.Г. Економічний зміст та напрямки трансформації економічних систем. Економічний вісник Національного гірничого університету. 2015. № 3. С. 9—19.
20. Гизатуллин Х., Павлов К. Патоекономіка — економіка кризових состояний. Общественные науки и современность. 1995. № 2. С. 94—98.
21. Якобчук В.П., Богоявленська Ю.В., Тищенко С.В. Історія економіки та економічної думки: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 472 с.
22. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: Экономика, 2002. 767 с.

23. Лебедев С.А. Философия науки: словарь основных терминов. Москва: Академический Проект, 2004. 320 с.
24. Левина И. Проблема трансформации: сравнительно-исторический анализ подходов и решений (классические версии). Вопросы экономики. 2008. № 9. С. 123—139.
25. Лузин Г.П., Павлов К.В. Патоекономика или общая теория переходных, кризисных социально-экономических процессов и состояний. Мурманск: Обл. кн. изд-во, 1999. 584 с.
26. Ляшенко В.И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты: монография. Донецк: ДонНТУ, 2006. 668 с.
27. Острейковский В.А. Анализ устойчивости и управляемости динамических систем методами теории катастроф: учеб. пособие. Москва: Высш. шк., 2005. 326 с.
28. Потравка Л. Сутність, зміст та етапи трансформації соціально-економічної системи. Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. № 19 (2). С. 192—200.
29. Поченчук Г.М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки. Економічний аналіз. 2014. Т. 16, № 1. С. 123—129.
30. Тоффлер Э. Третья волна. Народное образование. 2008. № 2. С. 55—61.
31. Трансформація. Економічна енциклопедія / редкол. С. В. Мочерний та ін. Київ: Академія, 2002. Т. 3. С. 687.
32. Івченко Є. А. Трансформація як поняття та підходи до його розуміння в економічному контексті. Ефективна економіка. 2015. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827>

References:

1. Bracewell, R. N. (1986), *The Fourier transform and its applications*, McGraw-Hill, New York, USA.
2. Druker, P. (2006), "The era of social transformation", available at: <http://gtmarket.ru/laboratory/expertize/2006/2506> (Accessed 15 July 2021).
3. Chenery, H. B. (1960), "Patterns of industrial growth", *The American economic review*, vol. 50 (4), pp. 624—654.
4. Clark, C. (1967), *The conditions of economic progress*, Alianza Editorial SA, Madrid, Spain.
5. Faudzi, M. H. M. (2018), "Globalization and its Discontents Revisited: Anti Globalization in the Era of Trump", *International Journal of Economics, Management and Accounting*, vol. 26 (1), pp. 247—251.
6. Gietz, R. D. & Woods, R. A. (2006), "Yeast transformation by the LiAc/SS Carrier DNA/PEG method", *Methods Mol Biol.*, vol. 313, pp. 107—120.
7. Ivchenko, Ye. A. (2015), "Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827> (Accessed 15 July 2021).
8. Kuznets, S. (1966), *Modern economic growth: Rate, structure and spread*, New Haven; Yale University Press, London, UK.
9. Nelson, R. R. & Winter, S. G. (1985), *An evolutionary theory of economic change*, Harvard university press, Cambridge, USA.
10. Schumpeter, J. A. (2016), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Columbia University Press, New York, USA.
11. Stiglitz, J. E., Sen, A. and Fitoussi, J. P. (2009), "Report by the commission on the measurement of economic performance and social progress", available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/8131721/8131772/Stiglitz-Sen-Fitoussi-Commission-report.pdf> (Accessed 15 July 2021).

12. Syrquin, M. (1988), "Patterns of structural change", *Handbook of development economics*, vol. 1, pp. 203—273.
13. Veblen, T. (1973), *The theory of the leisure class*, Houghton Mifflin, Boston, USA.
14. Arnold, V. I. (1986), "Catastrophe theory", *Itogi nauki i tekhniki. Ser. Sovremennyye problemy matematiki. Fundamentalnyye napravleniya*, vol. 5, pp. 219—277.
15. Bell, D. (2004), *Gryadushcheye postindustrialnoye obshchestvo [The coming post-industrial society]*, Academia, Moscow, Russia.
16. Busel, V. T. (2005), *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*, 5th ed., Perun, Irpin, Ukraine.
17. Zelenko, H. (2011), "Political transformation", *Politychna entsyklopediia [Political encyclopedia]*, Parlament-ske vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.
18. Heiets, V. M. (2005), "Institutional transformations and social development", *Ekonomika i prohnouzuvannia*, vol. 2, pp. 9—36.
19. Herasymenko, A. H. (2015), "Economic content and directions of transformation of economic systems", *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, vol. 3, pp. 9—19.
20. Gizatullin, Kh. and Pavlov, K. (1995), "Pathoeconomics — economics of crisis conditions", *Obshchestvennyye nauki i sovremennost*, vol. 2, pp. 94—98.
21. Yakobchuk, V. P. Bohoiavlenska, Yu. V. and Tyshchenko, S. V. (2015), *Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky [History of economics and economic thought]*, Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
22. Kondratyev, N. D. (2002), *Bolshiye tsikly konyunktury i teoriya predvideniya [Big business cycles and the theory of foresight]*, *Ekonomika*, Moscow, Russia.
23. Lebedev, S. A. (2004), *Filosofiya nauki: slovar osnovnykh terminov [Philosophy of Science: Dictionary of Basic Terms]*, Akademicheskii Proyekt, Moscow, Russia.
24. Levina, I. (2008), "The Transformation Problem: A Comparative Historical Analysis of Approaches and Solutions (Classic Versions)", *Voprosy ekonomiki*, vol. 9, pp. 123—139.
25. Luzin, G. P. and Pavlov, K. V. (1999), *Patoekonomika ili obshchaya teoriya perekhodnykh, krizisnykh sotsialno-ekonomicheskikh protsessov i sostoyaniy [Pathoeconomics or general theory of transitional crisis socio-economic processes and conditions]*, Obl. kn. izd-vo., Murmansk, Russia.
26. Lyashenko, V. I. (2006), *Regulirovaniye razvitiya ekonomicheskikh sistem: teoriya, rezhimy, instituty [Regulation of the development of economic systems: theory, regimes, institutions]*, DonNTU, Donetsk, Ukraine.
27. Ostreykovskiy, V. A. (2005), *Analiz ustoychivosti i upravlyayemosti dinamicheskikh sistem metodami teorii katastrof [Analysis of stability and controllability of dynamic systems by methods of catastrophe theory]*, Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
28. Potravka, L. (2014), "The essence, content and stages of transformation of the socio-economic system", *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie*, vol. 19 (2), pp. 192—200.
29. Pochenchuk, H. M. (2014), "Regularities of transformation processes of the national economy", *Ekonomichniy analiz*, vol. 16 (1), pp. 123—129.
30. Toffler E. (2008), "Third wave", *Narodnoye obrazovaniye*, vol. 2, pp. 55—61.
31. Mochernyi, S. (2002), "Transformation", *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]*, vol. 3, Akademiia, Kyiv, Ukraine.
32. Ivchenko, Ye. A. (2015), "Transformation as a concept and approaches to its understanding in the economic context", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5827/> (Accessed 15 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 27.07.2021 р.